

NEW YORK TIMES BESTSELLER

PROSTOR

JAK

STEVEN LEVITSKY & DANIEL ZIBLATT

UMÍRÁ

S PŘEDMLUVOU ERIKA TABERYHO

DEMOKRACIE

Steven Levitsky & Daniel Ziblatt
Jak umírá demokracie

PROSTOR

JAK

STEVEN LEVITSKY & DANIEL ZIBLATT

UMÍRÁ DEMOKRACIE

přeložil Jaroslav Veis

PROSTOR | PRAHA | 2018

HOW DEMOCRACIES DIE

Copyright © 2018 by Steven Levitsky and Daniel Ziblatt

All rights reserved

Czech edition © PROSTOR, 2018

Translation © Jaroslav Veis, 2018

ISBN 978-80-7260-394-7

*Naším rodinám:
Liz Mineové a Alejandře Mineové Levitské
& Suriyi, Lilah a Talii Ziblattovým*

OBSAH

<i>Úvodem k českému vydání (Erik Tabery)</i>	11
<i>Předmluva</i>	17
1. Osudové aliance	29
2. Americká obrana před populisty a demagogy	54
3. Zásadní republikánská rezignace	80
4. Rozvracení demokracie	103
5. Ochranné prvky demokracie	139
6. Nepsaná pravidla americké politiky	168
7. Rozpad	205
8. Trump proti ochranným prvkům	249
9. Jak demokracii zachránit	289
<i>Poděkování</i>	326
<i>Poznámka překladatele</i>	328
<i>Rejstřík</i>	329

Úvodem k českému vydání

Erik Tabery

Nestává se příliš často, aby měli Češi před Američany v něčem náskok. V tomto případě je to smutná výhoda, ale máme ji. Zatímco obyvatelé Spojených států nikdy nezažili zhroucení demokracie, my jsme toho byli svědky několikrát. Tudíž tam, kde oni musí zapínat fantazii, my máme zkušenost. Kde jsou oni nuceni cestovat do zahraničí za studiem, nám stačí prostě vzpomínat. Proto stále více novinářů, expertů či historiků americkému publiku vysvětluje, že v ohrožení je každá demokracie, o kterou obyvatelé ztratí zájem.

Je ale zkušenost skutečně silnější než studium? A pokud ano, proč se v Evropě demokracie hroutí tak často? Čím to je, že se generace, které zažily první světovou válku, nedokázaly včas vzepřít Adolfu Hitlerovi, který je nezadržitelně vedl k válce další? A jsou Češi poučenějšími demokraty, když si prošli čtyřicetiletou érou totality?

Jak vidíme v praxi, není tomu tak. Ani zkušenost nás neochrání, protože vše je svým způsobem otázka interpretace. Pro jedny bude naše členství v Evropské unii

klíčovou pojistkou před návratem do světa válek či nevolby, zatímco druzí budou stejně přesvědčivě tvrdit, že jsme se vzdali suverenity ve prospěch cizí moci.

Kniha *Jak umírá demokracie* vyvolala bezprostředně po vydání obrovský ohlas. I proto jsme jí v *Respektu* věnovali titulní stranu, což se u knih stává poměrně zřídka. Steven Levitsky a Daniel Ziblatt se totiž rozhodli detailně rozebrat historické i současné příklady států, kde se demokracie zhroutila či minimálně značně omezila. A to velmi často i bez vnějšího zásahu.

Ačkoli byla původně určena právě pro americké čtenáře, kteří si mnohdy neuvědomují, že sice žijí v nejmocnější zemi na světě, ale její fungování stojí na velmi křehkém politickém systému, je zcela objevná i pro nás.

Je dobré vědět, jak mohlo dojít k tomu, že například Venezuela, která byla dlouho považována za vzor jihoamerické demokracie, se rychle stala jednou z nejdespotičtějších zemí na kontinentu. A to aniž by většina tamních obyvatel změnu včas zaregistrovala, či se proti ní dokonce postavila. Kniha je pro nás inspirativní i proto, že klade otázky – a mnohdy nabízí odpovědi –, které se v současnosti honí v hlavě i nám.

„Šikovně zužitkoval hněv prostých obyvatel, z nichž mnozí měli pocit, že tradiční politické strany je ignorují a zneužívají, a v roce 1998 byl zvolen prezidentem. Jedna volička z jeho domovského státu Barinas to večer po volbách vyjádřila pregnančně: „Naše demokracie je nemocná a jediné antibiotikum, které máme, je Chávez,““ píše Levitsky a Ziblatt.

Nezní nám to povědomě? Kdybychom odstranili odkazy na Jižní Ameriku, sedí to i na českou situaci, kdy veřejnost ztratila důvěru v klasické strany a hledala

někoho, kdo bude z jejího pohledu lékem na zdejší problémy. Tak se na scéně zjevili silní aktéři Miloš Zeman, Andrej Babiš a Tomio Okamura. Všichni tři se označují za jakousi avantgardu, alternativu k systému. Byť na tom systému dlouhodobě vydělávali, či ho přímo vytvářeli.

Stoupenci těchto populistických politiků sdílejí jejich rozčilení nad poměry a mnohdy se domnívají, že ostatní je nepodporují proto, že nevidí, či jim dokonce nevadí aféry, arogance či sebestřednost těch, kteří tu dosud vládli. To je ale omyl. Na vyjmenování problémů, kterým česká společnost čelí, se většina shodne. Názory se ale začnou tříštit tehdy, pokud začneme klást otázky: Kdo za to může a jak ony problémy řešit?

Kniha ale připomíná další naše aktuální dilemma: Je lepší extremistické, nacionální či agresivně populistické strany zkoušet zapojit do politiky – aby se tak kultivovaly, případně ztrapnily před voliči –, anebo se proti nim mají demokratické strany jasně vymezit a za žádných okolností s nimi nespolupracovat?

Pánové Levitsky a Ziblatt na konkrétních příkladech (počínaje Německem v roce 1933 až po již zmíněnou současnou Venezuelu) dokazují, že koketování demokratů s populisty vždy dopadne špatně pro demokraty. Zatímco oni se musejí držet pravidel, populisté si s nimi nelámou hlavu a jdou bezohledně za svým cílem. A tím je naprostá kontrola moci. Pokud klasické strany a klasičtí politici zaštití svým jménem nenávistné populisty, poskytnou tak oprávnění i jejich heslům, která slibují jednoduchá řešení.

Zažili jsme to i my v druhé polovině čtyřicátých let. Po druhé světové válce se vlastně nenašla žádná relevantní síla, která by odmítla spolupráci s komunisty,

byť o jejich skutečných ambicích a propojenosti s Moskvou nebyly žádné pochybnosti. Tím, že s nimi demokratické strany spolupracovaly, umožňovaly pokračování jejich destrukční politiky v zákulisí (KSČ ovládla bezpečnostní složky, velkou část tisku apod.), ale zároveň svým angažmá ve vládě voličům de facto říkaly: Nic vážného se neděje, máme to pod kontrolou. Tak ztratila veřejnost jakýkoli pocit obezřetnosti, a když přišlo na lámání chleba, bylo už pozdě.

Nemusíme ale cestovat v čase tak daleko. Tato kniha vychází v době, kdy se hnutí ANO Andreje Babiše rozhodlo aktivně spolupracovat s otevřeně xenofobní a populistickou SPD a na vládní úrovni má dokonce podepsanou smlouvu o spolupráci s KSČM. Něco podobného jsme tu od roku 1989 nezažili. Jsme připraveni tomu čelit? Je veřejnost dostatečně aktivní, aby se ozvala? Zasáhnou instituce, když se bude někdo pokoušet útočit na základní pravidla demokratického systému?

Máme velkou výhodu, že výsledky voleb nedávají těmto stranám dominantní vliv v Poslanecké sněmovně. Navíc se jako klíčové rozhodnutí ukazuje, že jsme zřídili druhou komoru parlamentu, která může změny ústavy či volebních pravidel blokovat. Ale stále platí, že společnost, která ztratí zájem o svou budoucnost, nedopadne dobře.

Zajímavé je, že když se dostávají populisté k moci, pomáhají si zejména zdrcující kritikou stávajících poměrů. Jakmile ale sami moc získají, je kritika nových poměrů nepřijatelná a je považována nikoli za útok na chyby vlády, ale za napadení národa či státu. Tak se třeba chová Viktor Orbán v Maďarsku, který nejdříve z řad opozice zcela oprávněně

útočil na korupční chování socialistické vlády, ale kritika jeho vládní politiky je prý už zpochybňováním všech Maďarů.

S demokracií je to složité v tom ohledu, že potřebuje, aby plnilo svou roli hned několik „pojistek“. Občané musejí být aktivní, média musejí být kritická a kontrolovat mocné, strany musejí mít nastavené přísné vnitřní mechanismy, aby ti, kdo selžou či projevují sklon k extremismu, zůstali mimo hru, státní instituce musí být nezávislé a měřit všem stejně, justice nesmí stranit žádné síle atd.

Z tohoto hlediska jsme se ocitli ve velmi křehkém období. Náš stranický systém se vlastně rozpadá, část důležitých médií se poprvé stala součástí impéria jednoho politika, zatímco ta zbývající slábnou, občanská společnost se své nové roli teprve učí. Naštěstí máme kvalitní ústavu, ne zcela slabé instituce, a zejména nezávislou justici. Zatím.

„Potenciální demagogové existují v každé demokracii a čas od času se někdo z nich strefí do nálad veřejnosti. V některých demokraciích si však političtí lídři dávají pozor na varovné signály a podnikají kroky k tomu, aby autoritáři zůstávali na politické periférii, daleko od centra moci. Když nástupu extremistů či demagogů musejí čelit, spojují se v úsilí izolovat je a porazit. I když masová reakce na extremistické výzvy je důležitá, ještě důležitější je, zda politické elity, a zejména strany, zafungují jako filtry. Stručně řečeno, strážci demokracie jsou politické strany,“ píše přesně Levitsky a Ziblatt.

Knihu *Jak umírá demokracie* lze vnímat jako svého druhu návod. Návod k tomu, čemu je dobré se vyhnout, na co je třeba klást důraz. Pakliže se chceme

označovat za demokraty, měli bychom všichni důsledně hájit demokratické principy bez ohledu na to, jestli vládnou „naši“ či ti „druzí“. Pokud se někomu líbí, že vládnoucí síla ohne ta či ona pravidla, protože to zrovna souzní s jeho světonázorem, může si být jistý, že dříve nebo později se ona pravidla pokroutí tak, že omezí i jeho samého. Pak už ale většinou bývá na protesty pozdě.

Předmluva

Je naše demokracie ohrožená? Nikdy nás nenapadlo, že si tuto otázku kdy položíme. Spolupracujeme už patnáct let, společně přemýšlíme, píšeme a přednášíme studentům o tom, jak jinde a jindy demokracie prohrávaly – v Evropě v temných třicátých letech minulého století, v Jižní Americe v represivních sedmdesátých letech. Zkoumáním nových forem totalitismů, vynořujících se po celém světě, trávíme roky. Z toho, jak a proč demokracie umírají, se stala naše profesionální posedlost.

Jenže teď se najednou zabýváme svou vlastí. Během uplynulých dvou let jsme zažili politiky říkat a dělat věci do té doby ve Spojených státech neslýchané – které však známe z jiných míst jako předzvěst krize demokracie. Stejně jako na mnohé další Američany padá z toho strach i na nás, třebaže se snažíme navzájem ujistit, že *tady to přece tak špatné být nemůže*. I když víme, že demokracie jsou vždy křehké, ta, v níž žijeme, vždy dokázala vzdorovat. Naše ústava, naše národní usilování o svobodu a rovnost, naše tradičně odolná střední třída, naše vysoká míra bohatství i vzdělanosti a náš mohutný a mnohotvárný soukromý

sektor – to vše by nás přece mělo před nejrůznějšími formami zhroucení demokracie, k nimž dochází jinde, spolehlivě ubránit.

Jenže se nás zmocňují obavy. Američtí politici se dnes chovají ke svým soupeřům jako k nepřátelům, zastrašují nezávislá média, vyhrožují odmítnutím výsledků voleb. Pokoušejí se oslabit institucionální ochranu demokracie včetně soudů, zpravodajských služeb a komisí pro etiku. Americké státy, kdysi velené velkým právníkem Louisem Brandeisem jako „laboratoře demokracie“, jsou vystaveny nebezpečí, že se promění v laboratoře autoritářství, které si osobují moc přepisovat volební pravidla, přizpůsobovat si volební obvody, a dokonce upřít některým občanům právo volit, jen aby si zajistily, že neprohrají. V roce 2016 byl poprvé v dějinách Spojených států zvolen prezidentem člověk bez předchozí zkušenosti s výkonem veřejného úřadu, s pramalým odhodláním dodržovat ústavní práva a se zjevnými sklony k autoritářství.

Co to všechno znamená? Prožíváme snad sestup a pád jedné z nejstarších a nejúspěšnějších demokracií světa?

V poledne 11. září 1973, kdy napětí v ulicích chilského Santiaga trvalo už měsíce, se z nebe střemhlav snesl tryskový letoun britské výroby Hawker Hunter a svrhl bomby na La Monedu, novoklasicistní prezidentský palác v centru města. Bombardování neustávalo a palác vzplanul. Prezident Salvador Allende, zvolený před třemi lety do čela státu levicovou koalicí, se zabarikádoval uvnitř. Za jeho prezidentování se Chile začalo propadat do společenských nepokojů, hospodářské krize a politické paralýzy. Allende prohlásil, že úřad neopustí, dokud svůj úkol nedokončí – teď však

nadešel okamžik pravdy. Vlády v zemi se zmocnila chilská armáda vedená generálem Augustem Pinochetem. Zrána onoho osudového dne se Allende pokusil postavit na odpor a v rozhlase vyzval své stoupence, aby vyšli do ulic bránit demokracii. To se však nestalo. Vojenská policie, která měla prezidentský palác hlídat, ho opustila a ozvěnou Allendeho projevu bylo jen ticho. O několik hodin později byl prezident Allende mrtev. A s ním také demokracie v Chile.

Přesně toto je obvyklý obraz umírajících demokracií – zavražděných rukama mužů s puškami. Během studené války měly státní převraty na svědomí skoro tři čtvrtiny jejich rozpadů. Právě takto skončil demokratický režim v Argentině, Brazílii, Dominikánské republice, Ghaně, Řecku, Guatemale, Nigérii, Pákistánu, Peru, Thajsku, Turecku a Uruguayi. V roce 2013, tedy zcela nedávno, byl tímto způsobem svržen egyptský prezident Muhammad Mursí a o rok později i thajská ministerská předsedkyně Jinglak Šinavatrová. Ve všech těchto případech demokracie skončila spektakulárním způsobem, násilně a s pomocí vojska.

Demokracie se však mohou rozpadat také jinak, méně dramaticky, avšak stejně destruktivně. Mohou umírat nejen likvidovány generály, ale také svými zvolenými vůdci – prezidenty a premiéry, kteří podvracejí proces, jehož prostřednictvím se dostali k moci. Někteří rozloží demokracii rychle, jako to v roce 1933 udělal Hitler na spáleništi Reichstagu v Německu. Častěji však demokracie erodují pomalu, ve sledu jen stěží pozorovatelných kroků.¹

1/ Ústavní právníci Aziz Huq a Tom Ginsburg tento způsob zhroucení demokracie označují za „ústavní regresi“. Viz Aziz Huq, Tom Ginsburg, „How to Lose a Constitutional Democracy“, v: *UCLA Law Review*, 65, 2018;